

Povijest hrvatskog sestinstva –neistraženo područje

History of Croatia nursing – undiscovered territory

Franković S.¹, Kralj Z.², Glavaš T.³, Jurinec B.⁴

¹ Sanda Franković, prvostupnik sestinstva, profesor sociologije
Škola za medicinske sestre Mlinarska, Mlinarska 34, 10 000 Zagreb
e-mail: sfrankovic@gmail.com

² Zvonimir Kralj, prvostupnik sestinstva
Klinički bolnički centar Zagreb, Klinika za unutrašnje bolesti, Zavod za hematologiju

³ Tanja Glavaš, prvostupnik sestinstva
Fachabteilung für Augenheilkunde und Hals-Nasen-Ohren-Heilkunde, Klinik Vincentinum
Augsburg gemeinnützige GmbH, Augsburg, Deutschland

⁴ Božica Jurinec, prvostupnik sestinstva
Srednja škola Bedekovčina, Bedekovčina

Sažetak

U članku su prikazana dosadašnja nastojanja u proučavanju povijesti hrvatskog sestrinstva i naznačene su točke daljnjih napora u prikupljanju povijesne građe i njene popularizacije.

U Hrvatskoj ne bilježimo značajne napore u sustavnom proučavanju povijesti sestrinstva iako je na našim područjima sestrinstvo institucionalizirano 1921. godine. Povijesna građa koja bi trebala činiti okosnicu tog napora je nepoznata ili je razasuta u privatnom posjedu ili nemarom uništena. Sustavno je obrađeno samo nekoliko tema i to povijest ustanova koje obrazuju medicinske setre i djelomično aktivnosti sestara između dvaju svjetskih ratova. Povijest Hrvatske udruge medicinskih sestara (HUMS) također nije sistematizirana te nije učinjen kritički osvrt na njenu ulogu u profesionalizaciji sestrinstva u hrvatskoj. U sklopu HUMS-a osnovano je 2013. godine Društvo za povijest sestrinstva. Društvo se u planiranju svojih aktivnosti vodi idejom da se praktična vrijednost poznavanja povijesti sestrinske profesije općenito, ali i na nacionalnoj razini ogleda barem u četiri elementa: *profesionalnoj socijalizaciji, profesionalnoj valorizaciji, prepoznatljivosti u javnosti i prepoznatljivosti u znanstvenoj zajednici.*

Ključne riječi: povijest hrvatskog sestrinstva, profesionalna socijalizacija, znanstvena zajednica, javnost

Abstract

This article shows endeavours that were made in the field of research of Croatian nursing history and we highlighted points of future effort in gathering of historic data and its popularization.

In Croatia, we do not know of any significant efforts in systematic research into nursing history, although nursing, in these region, was institutionalized in 1921. Historic materials that should make the backbone of this endeavour are either unknown, in private ownership or were destroyed. Only a couple of topics were systematically researched and those are the history of institutions that educate nurses and to a some degree activities of nurses during the two World wars.

History of Croatian Nurses Association (CNA) also has not been researched and no one made a critical assessment of its role in the professionalization of Croatian nursing. In 2013. CNA founded Association for the History of Nursing. The Association in its planning of future activities is guided by the idea that practical value of knowing history of nursing in general, as well as on the national level, can be seen in at least four elements: professional socialization, professional evaluation, recognition by the public and recognition by the academia.

Key words: Croatian nursing history, professional socialization, professional evaluation, academic society, public

Uvod

U Hrvatskoj ne bilježimo značajne napore u sustavnom proučavanju povijesti sestriinstva. Povjesna građa koja bi trebala činiti okosnicu tog napora nepoznata je (u arhivima djelomično detektirana za potrebe pisanja osvrta na teme koje se ne tiču izravno sestriinstva) ili je razasuta u privatnom posjedu ili nemarom uništena. Tako je do danas sustavno obrađeno samo nekoliko područja: povijest ustanova koje obrazuju medicinske sestre kroz prigodne monografije; biografija Lujze Janović Wagner^(1,2); časopis Sestrinska riječ⁽³⁾ i socijalno-medicinski rad sestara između dvaju ratova.⁽⁴⁾ Razlog zašto te teme za sada čine okosnicu proučavanja povijesti sestriinstva vjerojatno leži u činjenici da su aktivnosti sestara između dva svjetska rata bile vezane uz rad Škole narodnog zdravlja i socijalno-zdravstveni pokret čija je istaknuta ličnost bio dr. Andrija Štampar. To razdoblje, s obzirom da se većina aktivnosti odvijala unutar institucija države, dokumentirano je i sačuvano u arhivama koji su i u tom segmentu slabo obrađeni ako se izuzmu ranije navedeni radovi. Ovdje treba napomenuti da je proučavanje doprinosa redovničkih zajednica bilo zapostavljeno do 1990. godine čemu je uzrok i nesklonost tadašnjeg političkog uređenja proučavanju aktivnosti unutar crkvene zajednice. Tek nakon Domovinskog rata¹ i ostvarenjem samostalnosti Republike Hrvatske počinju se javljati napori u rasvjetljavanju doprinosa redovničkih zajednica u brizi za bolesne i potrebite.^(5,6) U raspravi treba imati na umu da se Hrvatska kroz povijest nalazila na vrlo osjetljivom geopolitičkom području, često izložena ratovima i osvajanjima te uništavanju kulturnih dobara čemu smo svjedočili i u nedavnom ratu kada su jedna od meta agresora u velikoj mjeri osim bolnica bili i arhivi.

Sadržaji vezani za povijest hrvatskog sestriinstva koji se nalaze u udžbenicima za sve razine obrazovanja medicinskih sestara, uz dopune, konceptualno i sadržajno uglavnom se oslanjaju na prvi udžbenik iz povijesti sestriinstva.⁽⁷⁾ Djelovanje sestara je u historiografiji bilo relativno slabo obrađeno, bez obzira što predstavlja ključ razumjevanja socijalno-medicinskih koncepcija, ali i općenito javno-zdravstvenog i socijalnog sustava međuratnog doba.⁽⁴⁾

Hrvatska udruga medicinskih sestara koja je prema dostupnim podacima osnovana 1927. godine predstavlja okosnicu profesionalizacije sestriinstva koja se očituje kroz aktivnosti koje su bile usmjerene prema izdavanju stručnih časopisa, zalaganjem za razvoj obrazovanja na sveučilišnoj razini, osnivanjem sestrinskog Sindikata i Komore te mnogim drugim aktivnostima. Njena

povijest također nije sistematizirana niti u cjelosti opisana, te nije učinjen kritički osvrt na njenu ulogu u profesionalizaciji sestrinstva.

Autorima nije namjera u ovom radu ulaziti u razloge tako slabog interesa za proučavanje povijesti sestrinstva, već istaknuti koje prednosti donosi poznavanje povijesti vlastite profesije i koje akcije se poduzimaju na području aktualiziranja tema iz povijesti hrvatskog sestrinstva.

Profesionalizacija sestrinstva u Hrvatskoj prati tokove razvijenih zemalja s određenim vremenskim zaostajanjem s obzirom na specifičnost povijesnih, društvenih i ekonomskih prilika. Tako možemo pratiti kako se sustavni interes za povijest sestrinstva u razvijenim zemljama počinje javljati 80-tih godina prošlog stoljeća. Američka udruga za povijest sestrinstva osnovana je 1978. godine.⁽⁸⁾ Kanadska udruga za povijest sestrinstva osnovana je 1987. godine.⁽⁹⁾ i dio je Kanadske udruge sestara. Europske udruge medicinskih sestara u sklopu svojih profesionalnih udruuga bilježe aktivnosti vezane uz proučavanje povijesti vlastite profesije. Osnutak udruuga i povećanje interesa za to područje uglavnom se podudara sa stogodišnjicama nastajanja pojedinih sestrinskih škola i profesionalnih udruuga. To je vremensko razdoblje nakon kojega postaje razvidno da se sestrinska povijest ne može više prenositi naracijom i prisjećanjima na određene događaje, a ujedno je i vrijeme u kojem se javlja potreba za vrednovanjem prijednog puta.

Hrvatsko sestrinstvo se nalazi upravo na pragu sto godina od osnutka prve škole za medicinske setre u Zagrebu koja je s radom započela u siječnju 1921. godine.⁽¹⁰⁾

Na tragu ranije navedenih potreba u sklopu Hrvatske udruge medicinskih sestara osniva se 2013. godine Društvo za povijest sestrinstva. Društvo za ciljeve svoga rada navodi slijedeće aktivnosti: prikupljanje povijesne građe iz područja sestrinstva (fotografije, uniforme, značke, knjige, zapisnici, audiovizualni zapisi); arhiviranje prikupljenih podataka i materijala; analiza sestrinskih časopisa; uključivanje Društva u srodne međunarodne organizacije; promoviranje povijesti hrvatskog sestrinstva kroz izložbe i predavanja (škole, šira društvena zajednica); izrada sestrinskog kalendara; organiziranje stručnih skupova; aktivno sudjelovanje na skupovima ostalih stručnih društva HUMS-a.⁽¹¹⁾

U planiranju svojih aktivnosti Društvo se vodi idejom da se praktična vrijednost poznavanja povijesti sestrinske profesije općenito, ali i na nacionalnoj razini ogleda barem u četiri elementa: *profesionalnoj socijalizaciji, profesionalnoj valorizaciji, prepoznatljivosti u javnosti i prepoznatljivosti u znanstvenoj zajednici.*

U sklopu nastojanja da senzibilizira medicinske sestare za povijesne sadržaje Društvo je u posljednje četiri godine održalo nekoliko predavanja ukazujući upravo na ove četiri dobrobiti koje proizlaze iz proučavanja i poznavanja povijesti sestrinstva. Istovremeno vođeno prethodnim pretpostavkama Društvo je osmislilo i konkretne aktivnosti.

Povijest i profesionalna socijalizacija

Proces u kojem pojedinci uče kulturu svoga društva poznat je kao socijalizacija. Primarna se socijalizacija, vjerojatno najvažniji aspekt procesa socijalizacije, odvija tijekom djetinjstva, obično unutar obitelji. U Zapadnom društvu, druge važne instance socijalizacije uključuju: krug prijatelja, obrazovni sustav i profesionalnu skupinu. Ipak, socijalizacija nije ograničena na djetinjstvo.⁽¹²⁾ Socijalizacija traje čitav život, to je proces kojim društvene interakcije trajno utječu na ljudsko ponašanje. Ona pojedincima omogućuje da razviju svoje mogućnosti, da uče i da se prilagođavaju.⁽¹³⁾

Svaka medicinska sestra morala bi poznavati socijalne, političke i ekonomske sile koje su oblikovale njenu struku, a poznavanje te povijesti bitan je izvor poznavanja samoga sebe, grupne povezanosti, osnaživanja i ponosa. Razotkrivanje trendova u prošlosti, važan je dio svih istraživanja u sestrinstvu, što ujedno utječe na profesionalnu socijalizaciju sestara.⁽¹⁴⁾

Učenje povijesti pruža priliku onima koji ulaze u sestrinsku profesiju da se razviju kao konstruktivni mislioci i imaju pozitivan stav spram svog profesionalnog identiteta.⁽¹⁵⁾ O tome govori i W. Madsen koja tvrdi da podučavanje povijesti pruža osjećaj identiteta šireći svijest o povijesti i omogućuje uvid u to kako je prošlost oblikovala sadašnjost, te razvija kritičko mišljenje. Autorica se nadalje dotiče teme koja je bliska i hrvatskom sestrinstvu odnosno uloge koju su sestre odigrale ne samo u bolnicama nego i u radu sa širom zajednicom. Naglašava da u doba kada je najveći dio obrazovanja usmjerena prema kliničkom sestrinstvu, a rad u primarnoj zdravstvenoj zaštiti i palijativnoj skrbi marginaliziran, jedino što preostaje sestrama je socijalizirati se sa slikama i ulogama koje su im poznate i bliske, a to su bolničke sestre.⁽¹⁶⁾ Na tom tragu značajna je nedavno objavljena knjiga Željka Dugca koja u svom podnaslovu: *Slike socijalne i zdravstvene povijesti međuratnog Zagreba*⁽⁴⁾ upućuje na temu obrađenu u toj knjizi. Knjiga donosi vrijedan uvid u socijalan rad medicinskih sestara između dvaju svjetskih ratova i u tom smislu vrijedan je uvid u rad medicinskih sestara sa populacijom.

Davis tvrdi da učenje povijesti doprinosi sestrinskom osjećaju profesionalizma.⁽¹⁷⁾

Fairman i D'Antonio smatraju da je naš cjelokupni dojam društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog konteksta liječenja, kao i profesionalne socijalizacije oblikovan povijesnim iskustvima i vrijednostima.⁽¹⁸⁾

S obzirom da se sestrinstvo smatra strukom s vlastitom bazom znanja, ali koja također koristi druge discipline kako bi razvila i podržala svoju praksu⁽¹⁹⁾, smatramo da je upravo proučavanje i poučavanje sestrinske povijesti ključan kohezijski faktor koji bi sve te elemente objedinio u sliku koju imamo o današnjoj sestrinskoj profesiji.

Zaključno, autori smatraju da sadržaji nacionalne povijesti sestrinstva doprinose: *izgradnji profesionalnog identiteta baziranog na pozitivnim uzorima; osvjetljavanju bitnih i istinski doprinosa u sestrinstvu; umanjivanju pripisanih autoriteta isključivo po principu hijerarhije ili određenih funkcija i razvijanju ponosa i opredjeljenosti za predani rad.*

Na tom tragu Društvo je kao partnera u svojim nastojanjima izabralo Društvo nastavnika zdravstvene njege HUMS-a i predložilo nadopunu povijesnih sadržaja na svim razinama školovanja sestara. Predloženo je povećanje satnice nastave za poučavanje povijesti sestrinstva, a posebice uključivanje sadržaja koji se odnose na nacionalnu i lokalnu povijest sestrinstva.^(20,6)

Treba napomenuti da ne postoji sistematizirana građa o radu sestara u dva svjetska rata. Doprinos sestara u nedavnom Domovinskom ratu i ulozi medicinskih sestara u ratnom sanitetu oskudno je ili uopće nije obrađen u udžbenicima, a vrijedan je uvid u organizaciju sestrinske službe u kriznim situacijama. Istraživanje tog razdoblja moglo bi pokazati na koji se način sestrinstvo prilagođava novoj situaciji koja izlazi izvan okvira svakodnevnog rada i koja zahtijeva golemu improvizaciju, snalažljivost i hrabrost, a u konkretnim situacijama postavlja mnoge etičke dileme. Trenutačno postoji inicijativa da se taj dio povijesti rasvijetli. Sestre koje su tu povijest stvarale osnovale su u sklopu HUMS-a Društvo medicinskih sestara i tehničara sudionika Domovinskog rata koje ima za cilj dokumentiranje i prezentacija sestrinskog djelovanja u tom razdoblju.

Profesionalna valorizacija

U sociologiji profesija jedna je od centralnih tema razmatranje i ispitivanje elemenata pomoću kojih se profesija razlikuje od poluprofesije i zanimanja. Prvenstveni razlog tome može se objasniti činjenicom da je, povijesno gledano, svaka moderna profesija tijekom razvoja prolazila isti ili sličan put. Nekadašnji zanati (zanimanja) promjenom su ekonomskih formacija društva

prerastali u profesije, diferencirajući se sve više u podjeli rada, osvajajući i braneći autonomne sfere znanja, a njihovi su nositelji samim time sudjelovali u društvenoj podjeli moći. Nisu sve profesije stasale jednakom brzinom niti se njihov razvojni put odvijao na idealan način u različitim društvenim ustrojstvima. Na temelju ranije navedenog možemo konstatirati da se analiza neke profesije mora provesti i taksativno, po konstitutivnim elementima, kao i procesualno – konstatiranjem točke u razvoju do koje se profesija u konkretnim društvenim okolnostima razvila. Turner i Hodge postavili su konceptualni okvir za usporednu analizu profesija, koji koristi i Šporer (1990) u svojim istraživanjima. Na tragu ovih autora možemo govoriti o sljedećim dimenzijama s pomoću kojih se profesije mogu komparirati: (1) stupanj razvijenosti osnovnih teorija i tehnika koje čine sistematski zaokruženu cjelinu i osnova su za profesionalno djelovanje; (2) stupanj monopola na stručnu ekspertizu; (3) stupanj prepoznatljivosti profesije od strane javnosti; (4) stupanj organiziranosti profesije; (5) stupanj razvijenosti profesionalne etike. Na temelju navedene klasifikacije može se provesti i usporedna analiza unutar pojedinih profesija, kao i usporedba stanja u istoj profesiji u različitim društvima.⁽²¹⁾

Navedeno upućuje da ćemo sestrinstvo u danjašnje vrijeme zateći na različitom stupnju razvijenosti. U smislu profesionalne valorizacije važna je povijesna perspektiva svakog od elementa kojim se definira profesija. Analiza profesionalizacije sestrinstva na određenom području doprinosi razumijevanju određenih povijesnih trenutaka, pomaže definiranju sadašnjosti i doprinosi kreiranju budućnosti.

Trenutno stanje u ulogama, odgovornostima, pravima, etici i radu sestara, najbolje se može razumjeti u povijesnoj perspektivi, tj. prateći promjene i ubrzane procese profesionalizacije.⁽²²⁾ Povijesna istraživanja se mogu koristiti u obliku dokaza kako bi se razvijalo kritičko razmišljanje i istraživačke vještine, kao i postavljanje sestrijske prakse u širi socijalni i politički kontekst.⁽²³⁾

Prepoznatljivosti u javnosti

Iz provedenog istraživanja s ciljem da se utvrdi kakav je medijski prikaz sestrinstva na portalima dnevnih novina u Republici Hrvatskoj Lupieri navodi da sestrinstvo kao profesija nije opisano na informatičkim portalima bitnim karakteristikama profesije: autonomnost profesije, kompetentnost, timski rad i posvećenost. Kompetentnost je negativno ocijenjena, što nas dovodi do zaključka da mediji negativno prikazuju sposobnost, znanja i iskustva medicinskih sestara u njihovom području rada. Istraživanjem se dokazalo da hrvatski mediji na internetskim portalima

dnevnih novina vrlo oskudno i na nezadovoljavajući način prikazuju sestrinstvo i da je visoka razina negativnog senzacionalizma.⁽²⁴⁾

Smatramo da se povijesni sadržaji mogu iskoristiti za prikazivanje doprinosa sestrinstva u cilju prosperiteta šire društvene zajednice kroz prigodne emisije, članke, snimanje dokumentarnih filmova te konstruktivnom suradnjom s medijima u kreiranju prigodnih sadržaja.

Prepoznatljivosti u znanstvenoj zajednici

Akadske godine 2011. - 2012. upisana je prva generacija studenata Sveučilišnog diplomskog studija sestrinstva na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a godinu dana ranije na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Osijeku. Kompetencije koje polaznik stječe završetkom studija, prema Programu Sveučilišnog studija sestrinstva Sveučilišta u Zagrebu su sljedeće: proširenje i nadgradnju znanja iz preddiplomskog studija; osposobljava polaznike za samostalan istraživački rad, te obavljanje znanstvenog i nastavnog rada. Završetkom Sveučilišnog studija sestrinstva stječe se akademsko zvanje magistar / magistra sestrinstva [engl. master degree in nursing]. Završetkom ovog programa otvara se mogućnost nastavka obrazovanja na doktorskom studiju.⁽²⁵⁾ Poticanjem studenata da za magistarski ili doktorski rad izaberu teme iz nacionalne povijesti sestrinstva doprinosi povećanju obrađene građe, kumulaciji povjesnih uvida i kritički osvrt na određena razdoblja i/ili segmente sestrinske djelatnosti. Objavljeni članci i knjige doprinose prepoznatljivosti sestrinstva u široj znanstvenoj zajednici jer odabrane se teme gotovo u pravilu tiču šireg opisa društveno ekonomskih prilika određenog doba što može biti interes i predmet zanimanja i drugih znanstvenika. Tako za knjigu autorice Grković-Janović S., Lujzin dnevnik nalazimo sljedeći prikaz knjige: ... „*Lujzin dnevnik pisan je literarnim stilom i stoga je zanimljiv i razumljiv široj javnosti, ali nedvojbeno može biti vrijedan za povjesničare kao dopuna arhivskim izvorima i literaturi koja obrađuje stanje u Dalmaciji i na Braču tijekom Drugoga svjetskog rata.*“⁽²⁶⁾

Aktivnosti u cilju popularizacije sadržaja iz povijesti sestrinstva

Vodeći se upravo ranije navedenim razlozima Društvo za povijest sestrinstva ulaže napore u sistematiziranju arhivske građe kako bi se mogla koristiti kao materijal u svrhu edukacije i daljnjih istraživanja.

Društvo je potaknulo i široku raspravu i aktivnosti oko prikupljanja i sistematiziranja arhivske građe Hrvatske udruge medicinskih sestara kako bi se na vjerodostojan način mogla prezentirati njena uloga u profesionalizaciji sestrinstva. Ta bi nastojanja u konačnici trebala predočiti doprinos sestrinske zajednice u razvoju i unapređenju zdravstvenog sustava te devedeset godišnjeg mara za stručni razvoj sestara čak i u uvjetima kada nije postojao sveučilišni studij. Osim proučavanja arhivske građe organizirane su aktivnosti u cilju prikupljanja svjedočanstava kroz snimanje intervjua. Za tu namjenu konstruiran je polustrukturirani upitnik kojim se između ostalih podataka prikupljaju sjećanja vezana za društvene prilike, status medicinskih sestara i percepciju javnosti o radu sestara, uvjetima rada i aktivnostima nacionalne udruge. Upravo tu građu smatramo vrlo vrijednim svjedokom vremena.

Usmene povijesti su važne ishodne točke za edukatore u sestrinstvu jer naglašavaju preklapanje poznavanja povijesti i profesionalni identitet, često otkrivajući one koji pokazuju osobine vođe. Za sestrinstvo nije značajno tko su one bile već što su učinile, što možemo naučiti iz njihovih borbi, neuspjeha i postignuća, budući da slične društvene sile i danas djeluju na našu profesiju. Osjetljivost za povijest pomaže smjestiti profesionalne vrijednosti i uvjerenja, kao i uvjerenja naših klijenata u njihov socijalno povijesni kontekst ujedno razmatrajući važnost tog konteksta za cjelokupnu individualnu skrb.⁽²³⁾

Atraktivnost i pristupačnost osmišljene revije starih uniformi pokazao se kao dobar medij kroz koji široka publika i sestre koje su manje zainteresirane za povjesne sadržaje mogu doznati ponešto o povijesti svoje profesije. U reviji uniformi redovničkih zajednica i medicinskih sestara koriste se originalne uniforme ili kopije izrađene prema predlošku originalnih uniformi, a za uniforme za koje ne postoje predlošci kopije su izrađene prema slikama i pisanoj dokumentaciji.^(27,28)

U popularnom smislu zanimljiv je i sestrinski kalendar koji u svakom od mjeseca u godini prikazuje jednu sestrinsku značku koja se koristila u Hrvatskoj donoseći informacije o razdoblju kada je značka korištena. U mjesecima su označeni i tekstualno potkrepljeni datumi važni za sestrinstvo sa posebnim naglaskom na nacionalnu sestrinsku povijest. Kalendar je izazvao zamjetan interes i izvan sestrinske zajednice.

Noć knjige je manifestacija na kojoj Društvo sudjeluje od svog osnutka u suradnji i u prostorima Škole narodnog zdravlja Andrija Štampar uvijek uz teme iz povijesti hrvatskog sestrinstva te prigodnim predstavljanjem knjiga koje obrađuju sadržaje iz povijesti sestrinstva.^(29,30)

Trenutno se poduzimaju aktivnosti u cilju službene zaštite prikupljene arhivske građe koja bi u budućnosti trebala činiti temelj za osnivanje sestrinskog muzeja. Sestrinski muzej predstavljao bi prostor u kojem bi mogle biti sjedinjene sve četiri funkcije proučavanja sestrinske povjesti: *socijalizacija* kroz suradnju sa institucijama koje obrazuju sestre; *valorizacija i prepoznatljivosti u znanstvenoj zajednici* prikupljanjem i analizom povjesne građe; *prepoznatljivosti u javnosti* kao ustanova koja je dostupna svim građanima i sudjeluje u kulturnim događanjima.

Zaključak

Autorima je želja da ovaj kao i drugi slični radovi koji teže popularizaciji tema iz sestrinske povijesti osiguraju promjenu u načinu na koji se promišlja povijest sestrinske profesije. Potičući ujedno svjesnost o potrebi očuvanja i pohrane arhivske građe u budućnosti. Vrijednost povijesnih uvida nije samo kozmetička nego stvara osnovu pomoću koje se može vrednovati dosadašnji rad. Povijest hrvatskog sestrinstva nije samo povijest jedne profesije već je ona integralni dio nacionalne povijesti. Svaki aspekt sestrinstva duboko je povezan sa društvom i promjenama u njemu. Odnos društva spram sestara, sestra spram bolesnika i društva spram bolesnika nisu nepromjenjivi već ocrtavaju duh vremena i tu poznavanje povijesti sestrinstva može poslužiti kao alat za shvaćanje određenog doba.

Otkrivanjem, proučavanjem, arhiviranjem i poučavanjem povijesti ne prosperira samo akademska komponenta sestrinstva nego će se učinci moći osjetiti u svakodnevnoj praksi sestara. Poznavanjem doprinosa kojim su sestre mijenjale hrvatsku svakodnevnicu kroz prošla desetljeća pružit će današnjim medicinskim sestrama osjećaj vrijednosti i svrhovitosti njihova rada.

Iako hrvatske sestre prate sa promjene i napredak svjetskoga sestrinstva njihov je rad istodobno odraz kulture i povijesne baštine vlastitog naroda. Ta specifičnost pruža jedinstvenu perspektivu na kulturnu sredinu u kojoj sestrinstvo djeluje.

Nacionalna povijest sestrinstva bitna je i iz razlog što dionici određenog društva osobno poznaju i žive određeni kulturni obrazac te im je on u tom kontekstu blizak i razumljiv. Ujedno prepoznaju specifičnosti razvoja te se kritički mogu osvrnuti upravo na vlastiti razvoj koji u sestrinstvu, iako prati određene globalne koncepte, ima specifičnosti u svakoj zajednici. Od tuda proizlazi i

mogućnost još jedne pozicije propitivanja problematika koje tada nisu globalne, već lokalne, uvažavajući potrebe određenog društva.

Literatura

1. Grković-Janović S. Sestra Lujza, Naklada Bošković, Split 2003.
2. Grković-Janović S. Lujzin dnevnik : Dnevnički zapisi Lujze Janović-Wagner iz Drugoga svjetskog rata. Naklada Bošković, Split 2008.
3. Grković-Janović S. Sestrinska riječ – između sućuti i dužnosti. Medicinska naklada, Zagreb, 2015.
4. Dugac Ž. O sestrama, siromašnima i bolesnima – Slike socijalne i zdravstvene povijesti međuratnog Zagreba. Srednja Europa, Zagreb, 2015.
5. Fatović – Ferenčić S, Šain S. Zdravstvena djelatnost sestara milosrdnica u sjevernoj Hrvatskoj u 19. stoljeću. Acta Fac med Flum 17,1992 (3-4), 153-57
6. Abou Aldan D, Kralj Z. Četvrti stručni skup Društva nastavnika zdravstvene njege i Drugi stručni skup Društva za povijest sestrinstva [Koprivnica 22.03.2016]. Sestrinski glasnik 2016;21:213-5
7. Demarin K. Povijest medicine i sestrinstva s osnovama medicinske etike – priručnik za učenike. Školska knjiga, Zagreb, 1984.
8. American Association for the History of Nursing. <https://www.aahn.org/>, pristupljeno 27.9.2016
9. The Canadian Association for the History of Nursing. <http://cahn-achn.ca/>, pristupljeno 27.9.2016
10. Hofgräff D, Franković S. Osnutak Škole za sestre pomoćnice u Zagrebu 1921. – 1922. Arh. vjesn. 60(2017), str. 165-84
11. Pismohrana HUMS-a Zapisnik sa osnivačke skupštine Društva za povijest sestrinstva HUMS-a URB: 429-13
12. Haralambos M, Holborn M. Sociologija – teme i perspektive. Golden marketing, Zagreb, 2002. str.4
13. Giddens A. Sociologija. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007.str. 5

14. Position statements of Canadian Nurses Association 2004. https://www.cna-aiic.ca/~media/cna/page-content/pdf-en/ps93_nursing_history_e.pdf?la=en pristupljeno 14.1.2017.
15. McAllister M. et al. Generating ideas for the teaching of nursing's history in Australia. *Collegian* 2010; 17.1:13-22.
16. Madsen. W. Teaching history to nurses: Will this make me a better nurse. *Nurse Education Today* 2008; 28, 524-29
17. Davis SK. A mandate for nursing history in nursing curricula. *Journal of Nursing Education* 1995;34 (9), 427-30.
18. Fairman. J, `Antonio P D. History counts: How history can shape our understanding of health policy. *Nurs Outlook* 2013; 6 1, 346-52
19. Lait ME. The place of nursing history in an undergraduate curriculum. *Nurse Education Today* 2000; 20, 395-400.
20. Franković S, Kralj Z. Izvještaj s 1. simpozija Društva za povijest sestrinstva i 3. simpozija Društva nastavnika zdravstvene njege „Povijest hrvatskog sestrinstva – karika koja nedostaje“ održanog tijekom 5. kongresa Hrvatske udruge medicinskih sestara «Sestrinstvo bez granica», Opatija 09.-11.10. 2015. *Sestrinski glasnik* 2016;21:281-3.
21. Čulig, B. Profesijska edukacija-procjene i aspiracije. *Revija za sociologiju* 1999;30.3-4: 211-227.
22. Cerjan-Letica G, Letica S, Babić – Bosanac S, Mastilica M, Orešković S. *Medicinska sociologija*. Medicinska naklada, Zagreb,2003. str.192.
23. Smith KM, Brown A, Crookes PA. History as reflective practice: A model for integrating historical studies into nurse education. *Collegian* 2015; 22, 341-47
24. Lupieri T. Prikazivanje sestrinstva na informatičkim portalima u RH. Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet Diplomski rad, Zagreb, 2014.
25. Mrnjec V. Povijesni pregled obrazovanja medicinskih sestara u Republici Hrvatskoj. *Sestrinski glasnik* 2014;19:246-9.
26. Obradov Karakaš M. Snježana Grković Janović, *The Diary of Lujza, Srednja Europa, Zagreb 2008. Časopis za suvremenu povijest* 41.1 (2009): 293-294.
27. Franković S, Kovačević, Brajković K, Vinduška I, Jurinec B, Kralj Z. Žive slike iz povijesti sestrinstva – revija povijesnih sestrijskih uniformi (sažetak) *Cardiologia Croatica*, 2016;11(10-11):592.
28. Franković S, Jurinec B, Kralj Z. History of Croatian Nursing - exhibition [sažetak]. ENDA 13th Nursing Congress, Opatija, 12.-14.10. 2017.
29. Franković, S, Jurinec B. Obilježavanje Noći knjige 2015. godine – Škola narodnog zdravlja Andrija Štampar, Zagreb, 23. travanj 2015. *Sestrinski glasnik* 2015;20.3: 172-3.
30. Franković S, Kralj Z. Noć knjige; Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ 24. travnja 2017. *Sestrinski glasnik* 2017;22:149-51.

ⁱ Domovinski rat (1991.-1995.) obrambeni rat za neovisnost i cjelovitost hrvatske države protiv agresije udruženih velikosrpskih snaga – ekstremista u Hrvatskoj, Jugoslavenske narodne armije (JNA) te Srbije i Crne Gore. Preostalo okupirano područje u hrvatskome Podunavlju reintegrirano je uz pomoć prijelazne međunarodne uprave (1996–98).

Hrvatska enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. on-line izdanje
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15884> (dostupno 07.09.2016.)